

Σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση

Σκοταράς Νικόλαος

Σχ. Σύμβουλος ΠΕ12, Β΄ Αθήνας.

1. Γενικά

Τα τελευταία περίπου δεκαπέντε χρόνια, έχουν αρχίσει στην Ελλάδα να εμφανίζονται έρευνες σχετικές με τη βία που αναπτύσσεται μεταξύ των μαθητών και μαθητριών του σχολείου. Οι περισσότερες έρευνες, που διαπίστωσαν το φαινόμενο, έχουν γίνει στο χώρο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (όπου το πρόβλημα παρουσιάζεται εντονότερο), ενώ υπάρχουν πολύ λίγες σε αριθμό που αναφέρονται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Μέσω αυτών των ερευνών αναγνωρίστηκε ένα κοινωνικό-σχολικό πρόβλημα, που είχε ήδη χρόνια πριν (δεκαετία του '70) γίνει γνωστό στην Ευρώπη με τον όρο «bullying». Ο όρος αυτός μεταφράστηκε ως σχολική βία ή σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση και περιγράφει την κατάσταση κατά την οποία ένας μαθητής-τρια εκτίθεται συστηματικά, σκόπιμα και απρόκλητα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων συμμαθητών-τριων, είτε άμεσα, είτε έμμεσα χωρίς να είναι σε θέση να αντιδράσει και να προστατεύσει τον εαυτό του.

Το φαινόμενο αυτό, παρά την ευρεία διάδοσή του (περίπου το 10% των μαθητών έχουν βιώσει κάποια μορφή εκφοβισμού) δεν έχει αντιμετωπιστεί σοβαρά με αποτέλεσμα να μην έχουν διαμορφωθεί οι πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης. Δυστυχώς πολλά από τα περιστατικά βίας αποσιωπώνται, επειδή θεωρείται ότι μειώνουν το κύρος του σχολείου και στιγματίζουν τους θύτες και τα θύματα. Όμως οι επιπτώσεις του φαινομένου στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και στην ψυχική υγεία του παιδιού είναι σοβαρές.

- Τα θύματα υφίστανται περιθωριοποίηση, κατάθλιψη, χαμηλή αυτοεκτίμηση, διαταραχές άγχους κ.λπ.

- Οι θύτες βιώνουν δύναμη, κυριαρχία, έχουν θετική άποψη για τη βία και ως ενήλικοι ενδέχεται να παρουσιάσουν ανάλογη παραβατική συμπεριφορά.

Παράλληλα, επηρεάζεται το σχολικό κλίμα σε ό,τι αφορά στον παιδαγωγικό του ρόλο.

Αυτός είναι ο λόγος που ο σχολικός εκφοβισμός, όπου εμφανίζεται, πρέπει να αντιμετωπίζεται άμεσα.

Ως εκπαιδευτικοί, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε και να υπερασπίσουμε:

- Τα ατομικά δικαιώματα των μαθητών μας, ώστε κανένας να μη γίνει αντικείμενο κακομεταχείρισης ή διάκρισης.

- Το ίδιο το σχολικό περιβάλλον, που σε κλίμα ασφάλειας για κάθε μαθητή, πρέπει να τον βοηθήσει στη συνολική εξέλιξή του.

2. Ορισμός

Έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί για το φαινόμενο. Κάποιοι δίνουν έμφαση στην επιθετικότητα, εξισώνοντάς την με τη θυματοποίηση. Άλλοι αναφέρονται κυρίως στη σωματική και λεκτική βία, και δεν επεκτείνονται σε άλλες μορφές βίας. Ορισμένοι δεν συμπεριλαμβάνουν τον παράγοντα επαναληπτικότητα προκειμένου να διαχωριστεί ως προς την συμπεριφορά εκ μέρους των δραστών, που είναι βασικός για να ξεχωρίσει η θυματοποίηση από την απλή περιστασιακή

εκδήλωση επιθετικότητας.

Με τον όρο σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση νοείται η διαρκής και επαναλαμβανόμενη, για μεγάλο χρονικό διάστημα, από έναν ή περισσότερους δράστες, προς ένα ή περισσότερα θύματα, δράση η οποία έχει πρόθεση να προκαλέσει ή επιχειρεί να προκαλέσει **σωματική ή λεκτική ή συναισθηματική ή σεξουαλική** απειλή και πράξη.

Κίνητρο των θυτών αποτελεί η πρόκληση τραύματος ή δυσφορίας στα θύματα (ξυλοδαρμός, διάδοση φημών, «διώξιμο» από παρέες κ.λπ.).

Η θυματοποίηση, κατά άλλους ερευνητές, αποτελείται από τα ακόλουθα βασικά χαρακτηριστικά:

1. Πρόκειται για σωματική, λεκτική, ψυχολογική επίθεση ή εκφοβισμό.
2. Το άτομο που προβαίνει στην πράξη αυτή είναι δυνατότερο (π.χ. σωματικά) ή τουλάχιστον γίνεται αντιληπτό ως δυνατότερο από το θύμα της συμπεριφοράς, σε σχέση με έναν αριθμό χαρακτηριστικών.
3. Η πράξη εμπεριέχει την πρόθεση να προκαλέσει φόβο ή και να βλάψει το θύμα.
4. Δεν υπάρχει πρόκληση εκ μέρους του θύματος για την εμφάνιση της συμπεριφοράς.
5. Η συμπεριφορά είναι επαναλαμβανόμενη.
6. Η συμπεριφορά προκαλεί το επιθυμητό αποτέλεσμα.

3. Χαρακτηριστικά θυτών - θυμάτων

Τα παιδιά θύτες (νταήδες) είναι συνήθως επιθετικά, σκληρά, με αυτοπεποίθηση, παρορμητικά, δημοφιλή, με σχολικές επιδόσεις κάτω του μέσου όρου. Χαρακτηρίζονται από αδυναμία τήρησης κανόνων και ορίων, μειωμένη ικανότητα αυτοελέγχου, αυξημένα ποσοστά χρήσης ουσιών και εμπλοκής με το νόμο και έλλειψη ενσυναίσθησης (της δεξιότητας να «μπαίνουν» στη θέση του άλλου και να νιώθουν τον πόνο που προκαλούν).

Ερευνητές αναφέρουν ότι οι θύτες είχαν αυταρχικούς γονείς, δηλαδή βίαιο ή πολύ τιμωρητικό οικογενειακό περιβάλλον και πολλές φορές έχουν διδαχτεί ότι εξασκώντας πιέσεις οποιασδήποτε μορφής μπορείς να πετύχεις τα πάντα.

Τα παιδιά θύματα παρουσιάζουν προβλήματα τόσο εσωτερικής όσο και εξωτερικής φύσης. Έχουν χαρακτηριστεί μοναχικά, ανώριμα, χωρίς ικανότητες επίλυσης προβλημάτων. Στα θύματα, συνήθως, δεν αρέσει το σχολείο, έχουν λίγους έως καθόλου φίλους, χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυξημένα συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης.

Τα παιδιά αυτά συνήθως ακολουθούν πιστά τις οδηγίες άλλων παιδιών. Κάνουν απουσίες κατά τη φοίτησή τους και έχουν συχνά χαμηλές επιδόσεις. Κατά την ενήλικη ζωή τους εμφανίζουν αδυναμία να αναλάβουν ευθύνες, να είναι κοινωνικά και να συνάπτουν διαπροσωπικές σχέσεις.

Κατά ορισμένους ερευνητές, υπάρχουν τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες θυματοποίησης, ανάλογα με το αν το παιδί αναγνωρίζεται ως θυματοποιημένο από τον εαυτό του ή τους συμμαθητές του ή από κανένα.

Άποψη μαθητή	Άποψη συμμαθητών	
	ΝΑΙ	ΟΧΙ
ΝΑΙ	Πραγματικό θύμα	«Παρανοειδής»
ΟΧΙ	«Αρνητής»	Μη θύμα

Άλλοι ερευνητές διαχωρίζουν τα θύματα σε *προκλητικά* και *παθητικά*. *Προκλητικά* είναι τα θύματα που εκδηλώνουν οξύθυμη συμπεριφορά και ανησυχία, δημιουργούν εντάσεις, ενοχλούν τους άλλους, προκαλούν επιθέσεις από τους συμμαθητές τους και αντεπιτίθενται ή προσπαθούν να το κάνουν όταν τους επιτίθενται.

Παθητικά είναι τα θύματα που εμφανίζουν αγχώδη και ανασφαλής συμπεριφορά, δεν προκαλούν την επιθετικότητα των συμμαθητών τους και δεν υπερασπίζονται τον εαυτό τους όταν δέχονται επίθεση.

4. Χαρακτηριστικά της θυματοποίησης ως προς τον τόπο, την ηλικία και το φύλο

Τα περισσότερα περιστατικά της θυματοποίησης συμβαίνουν σε δημόσιους χώρους, όπως στο σχολείο (αυλή, διάδρομοι, τάξεις) ή και στο δρόμο προς και από το σχολείο.

Ο σχολικός εκφοβισμός ξεκινά από την αρχή της σχολικής ηλικίας και γίνεται συχνότερος στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και στο Γυμνάσιο (ηλικίες 11 – 14 ετών). Έχουν όμως παρατηρηθεί φαινόμενα θυματοποίησης και σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ηλικίες. Στις μικρότερες ηλικίες παρουσιάζεται περισσότερο η **σωματική** και η **λεκτική βία**, ενώ στις μεγαλύτερες ηλικίες παρατηρούνται συνήθως οι πλάγιες μορφές της θυματοποίησης όπως **συναισθηματική** και **σεξουαλική βία** (κοινωνικός αποκλεισμός, διάδοση ψεύτικων φημών, ανεπιθύμητα αγγίγματα, χυδαία πειράγματα κ.λπ.).

Γενικά τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε περιστατικά σωματικής βίας (ξυλοδαρμοί), ενώ τα κορίτσια, που εμπλέκονται σε μικρότερο βαθμό στη θυματοποίηση, συνήθως ασκούν λεκτική βία (ειρωνεία, κοροϊδία, βρίσιμο, κ.λπ.).

5. Ενδείξεις θυματοποίησης

Οι ενδείξεις της θυματοποίησης συνήθως είναι:

- Η εμφάνιση σκισμένων ρούχων σε μαθητές.
- Τα σκόπιμα κατεστραμμένα αντικείμενα των μαθητών.
- Η καταγγελία για κλεμμένα αντικείμενα των μαθητών.
- Οι μελανιές και τα σημάδια επιθέσεις στα σώματα των μαθητών.
- Η απομόνωση από την παρέα τους.
- Η αλλαγή συμπεριφοράς τους (π.χ. νυχτερινή ενούρηση, το «φάγωμα των νυχιών», ξεσπάσματα σε κλάματα, νευρικότητα, φοβίες, σχολική άρνηση με απουσίες από το σχολείο, αλλαγή του δρόμου πρόσβασης στο σχολείο κ.λπ.)

6. Αντιμετώπιση του φαινομένου

Γονείς

Όταν οι γονείς αντιληφθούν θυματοποίηση του παιδιού τους πρέπει:

- Να αποφύγουν παρορμητικές αντιδράσεις.

- Να τηρήσουν ψύχραιμη στάση.
- Να τονίσουν στο παιδί ότι το νοιάζονται και το προστατεύουν και ότι μαζί θα το αντιμετωπίσουν.
- Να το πείσουν να μιλήσει γι' αυτό που βιώνει γιατί μόνο έτσι θα αλλάξουν τα πράγματα.
- Να συζητήσουν με το σχολείο (Διευθυντή, εκπαιδευτικούς).
- Να προτείνουν κάποιους πρακτικούς τρόπους επίλυσης του προβλήματος.
- Να ζητήσουν τη βοήθεια ειδικών (Σ.Σ.Ν, κ.α.)

Εκπαιδευτικοί

Αρχικά πρέπει να είναι σε θέση να εντοπίζουν τα θυματοποιημένα παιδιά μέσω των ενδείξεων και της συζήτησης μαζί τους. Αμέσως μετά οφείλουν να ενημερώσουν τον Διευθυντή του σχολείου και στη συνέχεια τους γονείς του μαθητή.

Πρέπει να υιοθετήσουν πρακτικές που θα αποθαρρύνουν τη θυματοποίηση και να υποστηρίζουν τα θύματα (πολλές φορές και μετά την παύση της θυματοποίησης παραμένουν κάποια χαρακτηριστικά στα θύματα, όπως μοναξιά κ.λπ.).

Η συνήθης τακτική των θυτών, ιδιαίτερα σε μικρή ηλικία, είναι να «ενοχλούν» μεγάλο αριθμό μαθητών, δοκιμάζοντας ποιοι από αυτούς είναι αδύναμοι να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και τότε εστιάζονται σε αυτούς. Το φαινόμενο αυτό πρέπει να το παρακολουθούν από κοντά οι εκπαιδευτικοί και να παρεμβαίνουν ανάλογα.

Η ενσωμάτωση μοναχικών παιδιών σε παρέα ή η εύρεση ενός φίλου βοηθάει πολύ στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Άρα η ένταξη σε ομάδα αυτών των παιδιών (ομαδική διδασκαλία) πρέπει να είναι στις προτεραιότητες του εκπαιδευτικού, όπως επίσης και η αναζήτηση ενός καλού φίλου για το θυματοποιημένο παιδί.

Η αυστηρότερη επιτήρηση των μαθητών είναι εξαιρετικά σημαντική για τον εντοπισμό του φαινομένου (εφημερίες κ.λπ.).

Σύμφωνα με τους ειδικούς πρέπει να αποφεύγεται το να κατηγορούνται οι θύτες, επειδή και αυτοί έχουν ανάγκη υποστήριξης. Η προσπάθεια πρέπει να εστιάσει στο να εξηγηθούν στους θύτες οι επιπτώσεις της θυματοποίησης στα θύματα, να κατανοήσουν ότι τα θύματα υποφέρουν, ώστε να αυξηθεί η ενσυναίσθηση των θυτών. Παράλληλα να κληθούν οι ίδιοι οι θύτες να προτείνουν πώς μπορούν να βοηθήσουν για να βελτιωθεί αυτή η κατάσταση.

Τα θύματα πρέπει να μάθουν, από τους εκπαιδευτικούς, διεκδικητικούς τρόπους συμπεριφοράς, κάτι που θα τους χρησιμεύει στην υπόλοιπη ζωή τους.

Οφείλουμε επίσης να τους τονίσουμε τα ατομικά τους δικαιώματα.

Τέλος, κάθε σχολείο πρέπει να επεξεργαστεί συγκεκριμένη **κοινή τακτική** για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Βασικά σημεία προς αυτήν την κατεύθυνση είναι τα ακόλουθα:

- Ενθάρρυνση των μαθητών για την αναφορά των επεισοδίων θυματοποίησης στους εκπαιδευτικούς. Όχι στη συντήρηση μυστικών που μεγιστοποιούν το φαινόμενο της θυματοποίησης.
- Προστασία και ασφάλεια του θύματος (όχι να υποχρεώνουμε τον μαθητή - θύμα

να εξηγήει τι έγινε μπροστά σε άλλους μαθητές).

- Να αποφεύγεται η ποινικοποίηση της πράξης και η τιμωρία του δράστη (αν το πρόβλημα λυθεί και δεν επαναληφθεί θα έχουμε «κερδίσει» και το θύτη). Αντί της τιμωρίας να επιλεγούν ηπιότερες μορφές κυρώσεων (π.χ. στέρηση προνομίων κ.λπ.).
- Οργανωμένη συνάντηση με τους γονείς.
- Ανακατανομή της επιτήρησης στα διαλείμματα στους διαδρόμους κ.λπ.
- Κοινή σχολική αντιμετώπιση των περιστατικών.
- Συζήτηση - ενημέρωση του συλλόγου διδασκόντων από ειδικούς.

7. Συμπεράσματα

Ο σχολικός εκφοβισμός ή θυματοποίηση συνδέεται με σοβαρά ελλείμματα ασφαλείας και εμπιστοσύνης του παιδιού μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να αποτελεί μία σταθερή και ασφαλή βάση, μία μορφή που εμπνέει εμπιστοσύνη, παρέχει προστασία, και καθοδηγεί κατάλληλα τους μαθητές του (θύτες και θύματα) όταν αυτοί αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις με τους συμμαθητές τους.